

Міністерство культури України

**Республіканський методичний кабінет
навчальних закладів
мистецтва і культури**

**Методика навчання гри на
духових та ударних інструментах**

**Програма для музичних училищ
із спеціальності № 0503 "Духові та
ударні інструменти"**

- Укладачі: - Паршин М.М., викладач
Житомирського музичного
училища,
- Гришко В.В., викладач
Чернігівського музичного учи-
лища.
- Рецензенти: - Поляков О.С., викладач
Вінницького музичного учи-
лища,
- Мельник П.І., викладач
Уманського музичного учили-
ща.
- Відповідальний
за випуск: Шинкаренко С.П.
- Редактор: Московченко Л.В.

Пояснювальна записка

Предмет "Методика навчання гри на духових та ударних інструментах" є складовою частиною професійної підготовки студентів до практичної педагогічної діяльності в школах естетичного виховання та позашкільних музичних гуртках.

Курс методики передбачає надання студентам теоретичних основ та практичних навичок навчання гри на духових та ударних інструментах в обсязі, необхідному для педагогічної роботи майбутніх спеціалістів.

В комплексі спеціальних дисциплін "Основи психології та педагогіки", "Вивчення педагогічного репертуару шкіл естетичного навчання" дана "Методика" повинна сприяти вихованню в студентів свідомого відношення до роботи, стійкої уваги та самоконтролю, пробудженню зацікавленості до педагогічної роботи, розвитку аналітичного мислення студентів, вмінню узагальнювати свій виконавський досвід, засвоєнню педагогічного репертуару шкіл естетичного виховання.

В процесі вивчення курсу студенти повинні придбати навички виявлення музичних здібностей дітей, їх індивідуальних особливостей та шляхи розвитку в процесі навчання; виховання виконавських навичок і оволодіння засобами музичної виразності при грі на інструменті. Для цього необхідно звернути увагу студентів на вивчення психофізіологічних основ звуковидобування, аналіз роботи над музично-художніми творами та інструктивним матеріалом, організації навчально-виховної роботи в школі естетичного виховання.

Знання психофізіологічних основ виконавського процесу необхідні для наукового підходу до вивчення та участі у виконавській та педагогічній діяльності, досягненню більш високих показників у вихованні творчої особистості.

За характером та змістом даний курс умовно поділяється на дві основні частини.

Перша - характеризує особливості виконавського процесу на духових інструментах;

друга - висвітлює питання організації та специфічні особливості навчання учнів на духових інструментах.

З метою визначення повноти знань студентів, вміння застосовувати отримані знання на практиці, а також виховання навичок самостійної роботи з методичною літературою, по закінченні V семестру виставляється семестрова оцінка успішності студента на основі поточного обліку знань. В кінці VI семестру проводиться іспит.

На іспиті студент повинен

а/ знайти таблицю та з її допомогою відповідати на теоретичне питання, та проілюструвати основні теоретичні положення за інструментом;

б/ виконати та зробити виконавсько-педагогічний аналіз двох-трьох творів із репертуару середніх та старших класів шкіл естетичного виховання.

В процесі викладання курсу "Методики" особливу увагу слід звернути на систематичне і вміле використання різного ілюстративного матеріалу: схем, таблиць, діапозитивів.

Курс "Методики" викладається трьома групами студентів:

- 1 - методика навчання гри на дерев'яних духових інструментах,
- 2 - методика навчання гри на мідних духових інструментах,
- 3 - методика навчання гри на ударних інструментах.

Практичні заняття слід проводити з використанням фрагментів уроків, ігрових "імітуючих" ситуацій, метою яких є формування в учнів елементів самостійної педагогічної діяльності.

Теоретичні положення основних тем програми закріплюються набуттям практичних навичок.

Це сприяє підвищенню творчої активності студентів, накопиченню практичного і репертуарного матеріалу для занять з учнями на педагогічній практиці.

Участь в ігрових ситуаціях вчить аналізувати, критично оцінювати свої та чужі дії, допомагає зрозуміти значення тих чи інших навичок, дає уяву про планування педагогічного процесу.

Теоретичні заняття з елементами педагогічної практики допомагають викладачу здійснювати контроль та давати об'єктивну оцінку знань студентів з курсу "Методики".

Курс "Методики" вноситься в комплексі з іншими предметами на державний іспит - "ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ".

Вимоги до державного іспиту.

Державний іспит студенти складають по білетах, які містять три питання:

1. "Педагогіка та психологія"
2. "Методика"
3. "Вивчення педагогічного репертуару"

Приблизні теми до другого питання іспиту:

1. Особливості виконавського процесу на духових інструментах
2. Основи розвитку музичних здібностей учнів
3. Організація та специфічні особливості навчання учнів
4. Огляд педагогічної літератури для духових та ударних інструментів
5. Учбова документація, планування педагогічної роботи /Назву питань дивись в примірному тематичному плані/.

До третього питання пропонується приблизний перелік учбових посібників та збірників педагогічного репертуару, твори яких відбираються екзаменатором для виконавсько-педагогічного аналізу.

Флейта

Платонов Н.

Школа гри на флейте. Восьмое издание. Ред. Ю. Должиков. М., Музыка. 1988.

Товарницький Е.

Школа гри на флейте, часть I, II. Польское издательство. Музыка. Краков. 1955.

Хрестоматія для флейты 1-2 кл. ДМШ. Пьесы, этюды, ансамбли сост. и редактор Ю. Должиков М. Музыка 1976.

Альбом юного флейтиста. Выпуск 2. Учебный репертуар ДМШ сост. А. Коган. Музична Україна К. 1990.

Педагогический репертуар ДМШ Легкие пьесы для флейты и фортепиано сост. Ю. Ягудин М., Музыка 1968

Библиотека юного музыканта. Пьесы для флейты и фортепиано. Старшие классы ДМШ. Сост. А. Радвилович. "Советский композитор" 1991.

Учебный репертуар для ДМШ. Флейта I клас. Редактор-упорядник Д. Гречишников К., Музична Україна. 1977.

Учебный репертуар для ДМШ. Флейта 2 клас. Редактор-упорядник Д. Гречишников К., Музична Україна. 1978.

Учебный репертуар для ДМШ. Флейта 3 клас. Редактор-упорядник Д. Гречишников К., Музична Україна. 1979.

Учебный репертуар для ДМШ. Флейта 4 клас. Редактор-упорядник Д. Гречишников К., Музична Україна. 1980.

Учебный репертуар для ДМШ. Флейта 5 клас. Редактор-упорядник Д. Гречишников К., Музична Україна. 1981.

Гобой

Назаров Н. Школа игры на гобое. Части 1, 2 М., Музыка. 1955.

Назаров Н. Школа игры на гобое. Части 1, 2 /ред. Л. Славинского/ М., Музыка. 1959.

Пушечников И. Начальная школа игры на гобое. Ч.1 М., Музыка. 1952.

Пушечников И. Школа игры на гобое. М., Музыка. 1985.

Желязов Г. Школа игры на гобое. София. 1978.

Альбом ученика-гобоиста. Учебно-педагогический репертуар ДМШ. 1-3 классы /Составитель А. Щеглов. К., Музична Україна. 1969.

Альбом ученика-гобоиста. Учебно-педагогический репертуар ДМШ. 4-5 классы /Сост. А. Щеглов К., Музична Україна. 1971.

Пушечников И., Крейн М. Сборник легких пьес для гобоя и фортепиано М. Музыка. 1962.

Учебный репертуар для гобоя /ред.-сост. М. Закопец М., 1981.

Хрестоматия педагогического репертуара для гобоя. Ч.1. ДМШ. 1-2 кл. Сост. Пушечников И. М., 1960.

Хрестоматия педагогического репертуара для гобоя. Ч.2. ДМШ. 3-4 кл. Сост. Пушечников И. М., 1964.

Хрестоматия педагогического репертуара для гобоя. Ч.3. ДМШ. 5 кл. Сост. Пушечников И. М., 1966.

Юный гобоист: Сборник легких пьес для гобоя и фортепиано, ДМШ. 1-2 кл. Вып. 1 /Сост. Конрад Г. Л., 1969.

Кларнет

Розанов С. Школа игры на кларнете, 7-е издание М., 1968.

Розанов С. Школа игры на кларнете. Ч.1 /Под ред. Петрова В./ М., 1978.

Розанов С. Школа игры на кларнете. Ч.2 /Под ред. Петрова В./ М., 1979.

Розанов С. Школа игры на кларнете, 9-е издание. В двух частях /Под ред. Петрова В./ М. Музыка 1982.

Тимоха Н. Начальная школа игры на кларнете. Киев, 1971.

Гурфинколь В. Школа игры на кларнете для ДМШ. Киев, 1965.

Диков Б. Школа игры на кларнете системы Бема Т. М., 1975.

Постибян В. Школа игры на кларнете. Ереван, 1976.

Хрестоматия для кларнета ДМШ 1-3 кл. Педагогический репертуар сост. Мозговенко И. и Штарк А. М., Музыка, 1984.

Учебный репертуар для кларнета: 2 кл. ДМШ. Сост. Гезенцевей С., Жученко А., Киев, 1975.

Учебный репертуар для кларнета: 3 кл. ДМШ. Сост. Гезенцевей С., Жученко А., Киев, 1976.

Учебный репертуар для кларнета: 4 кл. ДМШ. Сост. Гезенцевей С., Жученко А., Киев, 1977.

Учебный репертуар для кларнета: 5 кл. ДМШ. Сост. Гезенцевей С., Жученко А., Киев, 1978.

Учебный репертуар для кларнета 1-2 кл. ДМШ. Сост. Гезенцевей С., Жученко А., Киев, 1975.

Библиотека учня-кларнетиста. ДМШ класи 1-3. Сост. і переклав для кларн. Чабан Ф. Київ. Музична Україна, 1967.

Саксофон

- Андреев Е. Пособие по первоначальному обучению игре на саксофоне. Издательство военно-дирижерского факультета при Московской государственной консерватории, 1973.
- Михайлов Л. Школа игры на саксофоне. М., 1973.
- Ривчун А. Школа игры на саксофоне. Ч.1 М., 1965.
- Ривчун А. Школа игры на саксофоне. Ч.2 М., 1966.
- Кртишка С. Школа игры на саксофоне. Прага: Супрафон, 1981.
- Жежда Т. Школа игры на саксофоне. Краков, 1976.
- Херар П. Школа игры на саксофоне. Вудапешт, 1963.
- Киша С. Пьесы для саксофона /альта, тенора/ и фортепиано 1-й сборник, Варшава, 1964; 2-й сборник, Варшава, 1965.
- Кручина В. Джазовая школа для саксофона /кларнета/ Прага, 1972.
- Пьесы советских композиторов. Вып. 1 Сост. Л. Михайлов М., 1981.
- Пьесы советских композиторов. Вып. 2 Сост. Михайлов Л., М., 1982.
- Хрестоматия для саксофона-альта. Сост. Прорвич В., М., 1978.
- Хрестоматия для саксофона 1-3 кл. ДМШ. Сост. Шапошникова М., М., 1985.
- Хрестоматия педагогического репертуара для саксофона-альта. Пьесы и ансамбли 4-5 год обучения. Сост.-ред. Шапошникова М., М., 1987.

Фагот

- Терехин Р. Школа игры на фаготе. М., 1954, 1972, 1981. Музгиз.
- Учебный репертуар ДМШ для фагота. 1,2 классы. Ред.-сост. Строкач Н. К., 1977.
- Учебный репертуар ДМШ для фагота. 3 класс. Ред.-сост. Строкач Н. К., 1979.

Учебный репертуар ДМШ для фагота. 4 класс. Ред.-сост. Строкач Н. К., 1980.

Учебный репертуар ДМШ для фагота. Ч.1 Ред.-сост. Строкач Н. К., 1981.

Хрестоматия педагогического репертуара ДМШ для фагота и фортепиано. Вып. 1 /Сост. Терехин Р./ М., 1976.

Сборник педагогического репертуара для фагота Шесть пьес. М., 1955.

Труба

- Арбан Ж. Школа игры на трубе. М., "Музыка" 1990.
- Митронов А. Школа игры на трубе. Часть 2, под ред. Ветрова М. М., "Музыка" 1965.
- Усов Ю. Школа игры на трубе. М., "Музыка" 1985.
- Чумов Л. Школа начального обучения игре на трубе М., Музыка.
- Баласанян С. Школа игры на трубе третье издание. Редактор Яворский Н. М., "Музыка" 1988.

Учебный репертуар Дитячих музичних шкіл 4 клас. Редактор-упорядник Белофастов О. К., Музична Україна 1981.

Учебный репертуар ДМШ. 5 кл. Ред.-упор. Белофастов О. К., Музична Україна 1985.

Учебный репертуар ДМШ. 1 кл. ред.-упор. Белофастов О. К., Музична Україна 1978.

Педагогический репертуар ДМШ. Старшие классы. Хрестоматия для трубы пьесы оркестровые соло. Состав. Усов Ю. М., Музыка 1989.

Валторна

- Солодуев В. Школа игры на валторне. М., "Музыка".
- Шоллар Ф. Школа игры на валторне. М., "Музыка" 1991.
- Янкелевич А. Школа игры на валторне. М., "Музыка" 1970.
- Полех В. Школа игры на валторне. М., "Музыка" 1986.

Хрестоматія дл валторни 1-5 кл. ДМШ. Состав. Полех В. М., "Музыка" 1983.

Детский альбом для валторны и фортепиано. Педагогический репертуар ДМШ 1-5 кл. Составитель Семенов Е. М., "Музыка" 1988.

Хрестоматія 5 кл. ДМШ в двух частях. сост. и ред. Полех В. Часть 1 - 1976; Часть 2 - 1977. М., "Музыка".

Тромбон

Блажевич В. Школа для раздвижного тромбона. Часть 1. М., 1937.

Блажевич В. Школа для тромбона в ключах. М., 1958.

Рейхе Е. Школа для цугтромбона. Л., 1937.

Труба

Блажевич В. Школа игры на трубе. М., 1971.

Лебедев А. Школа игры на трубе в двух частях. М., "Музыка" 1975, 1984.

Ударні інструменти

Зиневич В., Борин В. Курс игры на ударных инструментах. 1 ч. Инструменты с неопределенной высотой звука; 2 ч. Инструменты с определенной высотой звука. Л., "Музыка". 1979.

Купинский К. Школа игры на литаврах. 1948.

Купинский К. Школа игры на ксилофоне. 1952.

Купинский К. Школа игры на ударных инструментах /пять изданий/ 1941, 1957, 1971, 1982, 1987.

Хрестоматія для ксилофона и малого барабана: мл. кл. ДМШ /Сост. Егорова Т., Штейман В. - переиздание. Пед. реп. ДМШ. Старшие классы. Хрестоматія для ксилофона и малого барабана. Пьесы, ансамбли, упражнения. Сост. Егорова Т. и Штейман В. М., Музгиз. 1991.

Купинский К. Школа игры на ударных инструментах. Ред. Штеймана В. М. Музыка. 1987.

Кузьмин Ю. Школа игры на ударных инструментах. Часть 1. М., Военфак, 1965.

Резаевский З. Школа игры на ударных инструментах. Рига, 1969.

Стойко Й. Школа игры на ударных инструментах. Прага, 1962.

Палиев Д. Школа для ударных инструментов. София, Болгарское государственное издательство. "Наука и искусство", 1965.

Примірний тематичний план /духові інструменти/

Теми №№	Найменування розділів та тем	Кількість годин
	Вступ	6
	I. Особливості виконавського процесу на духових інструментах	30
1	Виконавський апарат і техніка звуковидобування на духових інструментах	
2	Виконавське дихання, його суть, значення та методи розвитку	
3	Функції губ при грі на духових інструментах, значення техніки губ та методи її розвитку	
4	Функції язика при грі, особливості атаки звуку; штрихи на духових інструментах	
5	Техніка пальців, її значення в практиці гри та методи розвитку	
6	Роль музичного слуху та значення музично-слухових уявлень виконавця	
	II. Основи розвитку музичних здібностей учнів	18
7	Розвиток музичного слуху	
8	Розвиток музичної пам'яті	
9	Виховання почуття ритму	
10	Добір кандидатів для навчання гри на духових інструментах	
	III. Організація та специфічні особливості навчання учнів	42

	Рациональна постановка при гр. та її практичне значення	
12	Методика проведення уроку	
13	Початкове навчання та проведення перших уроків	
14	Особливості роботи в старших класах шкіл естетичного виховання	
15	Організація самостійних занять учнів	
16	Робота над довгими звуками	
17	Робота над гаммами та тризвуками	
18	Робота над етюдами	
19	Робота над музичними творами	
IV. Короткий огляд педагогічної літератури для духових та ударних інструментів		9
20	Школи гри на духових та ударних інструментах	
21	Етюди та вправи	
22	Музична література	
5. Учбова документація		6
23	Планування педагогічної роботи. Розбір навчальних програм та планів, складання індивідуальних планів роботи з учнями, складання характеристики учня і т. д.	
Контрольний урок		3
Всього:		114 годин

Примірний тематичний план (ударні інструменти)

Теми	Найменування розділів та тем	Кількість годин
	Вступ	6
I. Деякі загальні проблеми методики навчання гри на ударних інструментах		27
1	Особливості виконавського процесу на ударних інструментах	
2	Психофізіологічні основи виконавського процесу на ударних інструментах	

II. Розвиток музичних здібностей в процесі виховання музиканта		21
3	Музичний слух /види музичного слуху/	
4	Музична пам'ять /види музичної пам'яті/	
5	Почуття ритму /виховання внутрішнього почуття ритму, "культура ритму"/	
6	Увага. Особливості уваги. Виховання вольових якостей. Виховання самостійної роботи учнів	
III. Організація та специфічні особливості навчання учнів		40
7	Постановка рук при грі на ксилофоні та малому барабані	
8	Методика проведення уроку	
9	Початкове навчання та проведення перших уроків	
10	Особливості роботи в старших класах шкіл естетичного виховання	
11	Організація самостійних занять учнів. Принципи організації самостійних занять учнів	
12	Методи вдосконалення виконавського процесу при грі на ударних інструментах	
13	Робота над музичним матеріалом: а/ над тренувальним матеріалом /гра гам і арпеджіо, вправ та етюдів/ б/ деякі загальні принципи роботи над музичними творами.	
IV. Короткий огляд збірок педагогічного репертуару для ударних інструментів. Школа гри на ударних інструментах		11
V. Учбова документація. Планування педагогічної роботи		6
Контрольний урок		3
Всього:		114 годин

Зміст курсу

Вступ

Завдання курсу "Методики", його значення та місце в системі музичних дисциплін.

Що означає слово "Методика"?

Розвиток та становлення методики навчання гри на духових інструментах на межі XIX і XX століть.

"Методика" як складова частина музичної педагогіки, яка розглядає закономірності та методи навчання гри на духових інструментах.

Перші методичні посібники для навчання гри на духових інструментах. Основні принципи вітчизняної школи навчання гри на духових інструментах.

Література: 1. с.3-8; 2. с.4-9; 3. с.3-10; 4. с.3-10; 5. с.267-271; 6. с.9-14; 7. с.3-8; 7-а. с.62; 27. с.7-11, 14; 26. с.8-13*.

Основи теорії гри на духових інструментах

1. Особливості виконавського процесу на духових інструментах

Тема 1. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗВУКОУТВОРЕННЯ, УМОВНОРЕФЛЕКТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ В ПРОЦЕСІ ГРИ.

Акустичні основи звукоутворення на духових інструментах. Три групи духових інструментів:

- а/ лабіальні /свистячі/
- б/ язичкові /тростинові/
- в/ мідні /мундштукові/

Виконавський апарат та техніка звукоутворення на духових інструментах.

Загальна характеристика виконавського апарату. Особливості звукоутворення на духових інструментах, пов'язаних з використанням

Примітка: перша цифра означає номер підручника у списку рекомендованої літератури.

різних компонентів виконавського апарату гравця /органів слуху, губ, дихання, язика, пальців і т.д./.

Виконавські засоби в процесі гри на духових інструментах та їх взаємозв'язок та взаємообумовленість.

Техніка і музичне фразування. Значення виразності звучання та чистоти інтонуювання. Динаміка, агогіка, штрихи і т. д.

Література: 8. с.101; 9. с.86-106; 10. с. 16-33; 2. с.10-19; 5. с. 193-203; 11. с.16; 12. с. 75-99; 18. с. 24-30; 26. с. 14, 55-59; 31. с. 20-26; 32. с. 40, 45, 31-32; 33. с. 47, 303.

Практичні заняття

Складання ігрових ситуацій утворення звуку на дерев'яних та мідних духових інструментах, значення виразності звуку та чистоти інтонуювання.

Тема 2. ВИКОНАВСЬКЕ ДИХАННЯ, ЙОГО СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ.

Анатомофізіологічні основи процесу дихання. просте дихання, виконавське дихання, відмінні особливості. Різні типи виконавського дихання.

Поняття про техніку виконавського дихання. Взаємозв'язок техніки дихання з роботою губ, язика, пальців. Дихання та музичне фразування. Два способи розвитку і тренування дихального апарату музиканта /без гри на інструменті і в процесі гри на інструменті/.

Література: 13. с.127; 14. с. 6-18; 31-46; 15. с.68-81, 40-50; 11. с.11-15; 3. с.11-23; 9. с.51-62; 16. с.93-107; 10. с.16-20; 14. с.31-46; 26. с.44-46; 29. с.11-13; 23. с.103; 31. с.11-15, 31-36.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій постановки виконавського дихання. Техніка виконавського дихання. Методи розвитку виконавського дихання.

Тема 3. ФУНКЦІЇ ГУБ ПРИ ГРІ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ, ЗНАЧЕННЯ ТЕХНІКИ ГУБ ТА МЕТОДИ ЇЇ РОЗВИТКУ.

Робота губ - один з найважливіших виконавських компонентів. Зміна роботи губ в залежності від конструктивних особливостей мундштуків на різних дерев'яних та мідних інструментах. Губні м'язи та

м'язи обличчя, що беруть участь у звуковидобуванні. Поняття "губний апарат" /"амбушюр"/.

Розвиток губного апарату у двох напрямках: його витривалості та рухомості.

Взаємозв'язок губного апарату з виконавським диханням.

Важливість чистого інтонування.

Вібрато як засіб музичної виразності.

Література: 2. с.19-26; 15. с.58-68; 16. с.82-92; 12. с.27-40; 11. с.16-17, 44-45; 5. с.193-203; 10. с.24; 1. с.45-47; 4. с.18-23; 23. с.49-64; 13-25; 26-45; 29. с.13-15; 30. с.35; 31. с.15-18; 36-43; 26. с.36-44.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій формування губного апарату, зміни діяльності губ в залежності від конструктивних особливостей мундштуків різних духових інструментів. Розвиток губного апарату в двох напрямках: його витривалості та рухомості. Види роботи над вібрато.

Тема 4. ФУНКЦІЯ ЯЗИКА ПРИ ГРІ, ОСОБЛИВОСТІ АТАКИ ЗВУКУ, ШТРИХИ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ.

Роль язика при звуковидобуванні. Будова і функції м'язів язика. Поняття "атака" звуку. Види атаки: тверда, м'яка, комбінована. Штрих. Найбільш вживані штрихи при грі на духових інструментах, їх позначення в нотах та особливості виконання.

Музично-виразне значення штрихів та їх застосування в залежності від стилістичних особливостей музики.

Координація рухів видихуваного струменя повітря, язика та пальців при виконанні штрихів.

Розвиток технічних прийомів, пов'язаних з роботою язика при виконанні на духових інструментах.

Література: 11. с.16-21; 37-45; 2. с.44-54; 23. с.45-49; 1. с.48-64; 24. с.29-41; 29. с.5-11; 31. с.18-20, 43-48; 26. с.46-50.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій при звуковидобуванні. Роль язика при звуковидобуванні. Атака звуку. Види атаки, способи їх використання. Різні види штрихів.

Тема 5. ТЕХНІКА ПАЛЬЦІВ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ.

Поняття "техніка пальців". Механізм пальцевих рухів. Свідомість та автоматизм в оволодінні технічними навичками.

Особливості розвитку техніки пальців.

Література: 2. с.54-57; 9. с.79-81; 1. с.78-81; 4. с.23-26; 26. с.46-50; 31. с.18-20, 48-50.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій при постановці пальців в процесі гри на дерев'яних /мідних/ духових інструментах. Особливості розвитку техніки пальців; різноманітні вправи, виконання гам, тризвуків і т.д.

Тема 6. МУЗИЧНИЙ СЛУХ, ЙОГО РОЛЬ У ВИКОНАВСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ.

Музичний слух як найважливіший спосіб організації та контролю виконавського процесу на духових інструментах.

Контролюючі функції слуху в процесі музичного виконання.

Інтонація. Залежність точної інтонації від координованої роботи слуху, дихання, губ, язика гравця.

Музично-слухові уявлення гравця, їх роль у виявленні звукових, технічних та виразних сторін виконання. Якісно-звукове явище - вібрація звуку. Взаємозв'язок між слухом, виконавчим диханням, роботою язика та пальців.

Література: 1. с.16-17; 2. с.58; 17. розділ 7, 8; 16. с.116-118; 5. с.193-200; 18. с.30-32; 26. с.50-55; 31. с.50-53.

Практичні заняття

Обговорюється розвиток і вдосконалення виконавських навичок музиканта-духовика:

а/ усвідомлення залежності перспективи розвитку виконавця-духовика від якості формування початкових навичок гри на інструменті;

б/ значення формування виконавських навичок на основі художніх уявлень;

в/ створення ігрових ситуацій з використанням контролюючої функції слуху в процесі музичного виконання.

Учні демонструють систему вправ для формування різних компонентів виконавського апарату. Вивчення аплікатури, принципи аплікатури на дерев'яних і мідних інструментах та чистота інтонації.

Основи розвитку музичних даних учнів

Тема 7. РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СЛУХУ

Музичний слух як уміння розрізняти співвідношення звуків по висоті, а також здібність сприйняття елементів, з яких складається музично-художнє враження: інтонація, тембр, характер різних звуків свого та інших інструментів, нюансування, фразування.

Види музичного слуху: відносний, абсолютний - "зонний", внутрішній слух.

Форми розвитку та тренування музичного слуху /сольфеджування, визначення на слух різних акордів, записи диктантів, систематичні заняття на інструменті/.

Література: 1. с.16-17; 2. с.59-61; 17. розділ 8; 18. с.30-32; 2. с.58-62; 19. с. 15.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій з використанням на практиці форм розвитку та тренування музичного слуху.

Формування уявлень про способи виховання художнього мислення студентів в процесі гри творів на уроці.

Усвідомлення виконавських засобів виразності/виконавського дихання, артикуляції, штрихів, аплікатури, динаміки і т. д./ для розшифровки авторського задуму.

Тема 8. РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Музична пам'ять як здібність сприйняття та запам'ятовування змісту і форми музичного твору.

Різні види музичної пам'яті та їх особливості.

Методи розвитку музичної пам'яті.

Література: 18. с. 33; 11. с. 71-75; 1. с.19-20; 27. с. 21-23.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій для запам'ятовування змісту та форми музичного твору.

Тема 9. ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ РИТМУ

Музичний ритм як організована послідовність звуків однакової чи різної тривалості. Особливості музичного ритму. Необхідність розвитку "внутрішньої" пульсації.

Характерні метро-ритмічні помилки. Методи розвитку ритму.

Література: 1. с.20-22; 11. с.68-71; 15. с.127-134; 18. с.32-33.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій розвитку ритму. Характерні метро-ритмічні помилки та їх усунення.

Тема 10. ДОВІР КАНДИДАТІВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ГРИ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ.

Необхідність медичного огляду при доборі кандидатів, умови стану здоров'я для можливості навчання гри на духових інструментах.

Визначення ознак професійної придатності для навчання на духових інструментах.

Вік. Вибір інструменту: аналіз індивідуальних особливостей кандидата, його анатомофізіологічних даних:

а/ форма та будова губного апарату;

б/ будова зубів та щелепів;

в/ форма язика;

г/ будова рук та пальців.

Література: 20. с. 31; 18. с.15-19; 11. с.5-7; 12. с.100-103; 4. с.13-14; 16. с.72-77; 23. с.74-79; 31. с.26-28.

Практичні заняття

Імітація вступного іспиту.

Навчання гри на різних духових інструментах повинен передувати вірно організований і проведений добір кандидатів за принципом професійної належності.

Для виявлення музичних здібностей /слуху, ритму, пам'яті і т. д./ слід підготувати певну кількість мелодій різних за ступенем складності, невеликі музичні фрагменти з характерними ритмічними малюнками для відтворення ритму, дитячі пісні, пісні різного характеру та інший матеріал на розсуд викладача.

Визначаються умови стану здоров'я для можливості навчання гри на духових інструментах. Вік. Вибір інструменту. Характерні анато-

мо-фізіологічні індивідуальні особливості. Визначення інструменту, на якому буде вчитись кандидат.

Можна принести на заняття дерев'яні і мідні духові інструменти для візуального сприйняття їх.

3. ОСНОВНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ГРИ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ.

Тема 11. РАЦІОНАЛЬНА ПОСТАНОВКА ПРИ ГРІ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.

Визначення поняття "постановка". Історія розвитку духових інструментів та зміни правил постановки.

Основи раціональної постановки:

- а/ правильне положення голови
- б/ правильне положення тулуба
- в/ правильне положення рук та пальців
- г/ правильне положення ніг при грі
- д/ положення інструменту

Найбільш типові недоліки в постановці у початківців-духовиків, їх причини та методи усунення.

Література: 2. с.67-73; 4. с.14-15; 23. с.87-98, 102-103; 31. с.28-30.

Практичні заняття

Обговорюються питання суті та значення раціональної постановки при грі на духових інструментах.

Заняття проходять в формі можливих ігрових ситуацій за матеріалом, необхідним для формування раціональної постановки при грі на духових інструментах, враховуючи конструктивні особливості інструментів.

Створення ігрових ситуацій для наочного сприйняття суті раціональної постановки при грі. Типові недоліки та методи їх усунення.

Тема 12. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ

Урок як основна форма занять.

Структура уроку. Урок та творчий підхід до нього.

Література: 2. с.78-82; 11. с.22-26; 12. с.103-107; 23. с.68-70.

Практичні заняття

Питаннями обговорення повинні стати проблеми змісту уроку, спрямовані на рішення завдань комплексного підходу до навчання. Учням необхідно підготувати зразки різних типів уроків, враховуючи те, що будь-який урок повинен сприяти розвитку художнього мислення, виконавських навичок учнів.

Основою уроку є творча діяльність. В процесі занять формується свідоме сприйняття матеріалу.

Тема 13. ПОЧАТКОВЕ НАВЧАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШИХ УРОКІВ. РОЛЬ ПЕДАГОГА НА ПОЧАТКОВОМУ ПЕРІОДІ НАВЧАННЯ.

Основні завдання початкового навчання.

Зміст та направленість перших занять:

- а/ відомості про даний інструмент
- б/ правила догляду за інструментом
- в/ живе звучання інструменту /ілюстрація/.

Перші звуки. Вивчення доступного художнього матеріалу /сприяє одночасно розвитку в учнів перших технічних навичок та початкового музичного мислення/.

Три важливих моменти при складанні програми для початківців:

- а/ конкретні завдання даного етапу навчання;
- б/ ступінь музичного розвитку учнів;
- в/ рівень технічної підготовки.

Репертуар 1-3 кл. шкіл естетичного виховання.

Література: 15. с.178-189; 9. с.113-124; 2. с.74-76; 12. с.107-119; 15. с.186-189; 4. с.15-16; 11. с.6-21. Учебні програми ДМШ.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій проведення перших уроків.

Зміст та спрямованість перших занять, видобування перших звуків. Технологія звуковидобування, артикуляція.

Тема 14. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА НАПРАВЛЕННЯ РОБОТИ В СТАРШИХ КЛАСАХ ШКІЛ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Правильна організація занять:

- а/ оволодіння навичками роботи над звуком;

- б/ оволодіння елементарними технічними навичками;
 - в/ розвиток навичок художнього відтворення музики.
- Особливості роботи з учнями старших класів ДМШ.
Знайомство з репертуаром 4-5 кл. шкіл естетичного виховання.

Література: 9. с.124-138; 2. с.77-78. Учбові програми ДМШ.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій організації проведення занять: навичок роботи над звуком, технічними навичками, розвиток художнього виконання музики /на нотному прикладі/.

Знайомство з репертуаром 4-5 кл.шкіл естетичного виховання.

Тема 15. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ УЧНІВ.

Принципи організації самостійних занять учнів:

- а/ регулярність;
- б/ послідовність;
- в/ свідоме засвоєння знань.

Розподіл часу для самостійних занять.

Увага як одна із характерних особливостей свідомості.

Два типи уваги. Особливості уваги /стійкість, обсяг, розподіл/.

Виховання вольових якостей - властивості характеру особистості.

Форми прояву волі: сила, наполегливість, рішучість, самостійність.

Література: 9. с.154-158; 2. с. 83-86; 11. с.26-30, 16;
12. с.119-130; 15. с.189-201; 27. с.17-21, 24-25.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій самостійних занять учнів: з чого розпочинати самостійні заняття, як проводити та чим закінчувати самостійні заняття за інструментом.

Розподіл часу для самостійних занять за принципом збереження часу.

Робота над музичним матеріалом. Два види музичного матеріалу:

- а/ інструктивний - вправи, гами, етюди;
- б/ художній - п'єси, ансамблі, оркестрові твори.

Тема 16. РОБОТА НАД ДОВГИМИ ЗВУКАМИ.

Робота над довгими звуками - одна з найпоширеніших вправ. Різноманітність способів виконання довгих звуків.

Увага до точності інтонації, краси звучання інструменту. Виконання довгих звуків в різних динамічних відтінках.

Література: 9. с.140-144; 2. с.87-88; 11. с.53-54; 12. с.197; 31. с.53-62.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій гри довгих звуків в різних динамічних варіантах, звертаючи особливо велику увагу на три важливих моменти: початок, ведення, закінчення звуку під безпосереднім слуховим контролем.

Тема 17. РОБОТА НАД ГАМАМИ ТА ТРИЗВУКАМИ.

Роль гам та тризвуків в формуванні майстерності музикантів.

Види гам та арпеджіо тризвуків.

Типові недоліки виконання гам та тризвуків:

- а/неритмічність виконання;
- б/ відсутність рівності звучання;
- в/ неточність інтонування при грі;
- г/ відсутність виразності виконання.

Формування виконавчого апарату, комплекс щоденних занять учня на різних етапах навчання.

Робота над гаммами в різних штрихах, ритмічних фігураціях та інтервалах. Виконання D₇; УП₇ в старших класах шкіл естетичного виховання /для бажаних продовжувати навчання в музичному училищі/.

Література: 2. с.88-95; 1. с.78-81; 84-90; 4. с.211-231;
11. с.53-56; 9. с.158-169; 12. с.131-140; 28. с.2; 23. с.103-105; 31. с.62-68.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій у виконанні гам та арпеджіо, тризвуків, приділення особливої уваги на виразність виконання.

Тема 18. РОБОТА НАД ЕТЮДАМИ.

Етюд - п'єса, основна мета якої є розвиток ряду технічних навичок, без яких неможливе набуття та удосконалення майстерності.

Різна мета та різні завдання етюдів.

Особливості роботи над етюдами. Виділення найбільш трудних в технічному відношенні місць. Вивчення напам'ять. Регулярне повторення етюдів.

Література: 9. с.95-96; 11. с.56-59; 12. с.141-144; 9. с.169-173; 23. с.105-106; 31. с.68-69.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій виконання вправ та етюдів, особливості роботи над етюдами/звертається особлива увага на художнє виконання/.

Тема 19. РОБОТА НАД ТВОРАМИ.

Вміння учнів працювати над музичними творами - особливо важливий і складний момент при навчанні гри на духових інструментах.

Основні етапи в розучуванні творів:

1. Попереднє ознайомлення
2. "Чорнова" робота по технічному і художньому засвоєнню музики.
3. Виконання творів, по можливості, без зупинок і обов'язково в супроводі фортепіано.

Особливості роботи над творами різного характеру /із репертуару 3-5 кл. шкіл естетичного виховання.

Методика роботи над творами великої форми /із репертуару 4-5 кл./ . Робота над творами різних стилів із класичного та вітчизняного репертуару.

Вивчення оркестрових партій та найбільш відповідальних оркестрових соло. Читання нот з листа.

Деякі практичні поради попередження надмірного хвилювання і можливих нещаст при виступах учнів на естраді.

Література: 9. с.173-195; 2. с.96-101; 1. с.91-137; 11. с.59-68; 12. с.144-150; 27. с.23-24; 23. с.106-108; 31. с.69-76.

Практичні заняття

Для проведення занять учні готують 1-2 різнохарактерних твори /один твір кантиленного характеру/. Створюється ігрова ситуація роботи над творами, враховуючи наступні етапи:

а/ попереднє ознайомлення: відомості про композитора, жанр твору, тональність, розмір, темп і т. д.;

б/ "чорнова" робота за технічним та художнім засвоєнням музики /якими засобами/

в/виконання цілого твору, по можливості, без зупинок і обов'язково в супроводі фортепіано.

Запрошується на заняття концертмейстер. Звертається особлива увага на свідомий підхід до розвитку навичок самостійної роботи учня над музичним твором, дотримуючись принципу самостійної роботи учня: регулярність, послідовність, свідоме засвоєння знань.

Розвиток навичок і умінь визначення місць вдиху при грі. Створення ігрових ситуацій ансамблевих навичок гри, читання нот з листа, підбір по слуху і т.д.

Створення ігрових ситуацій виконання творів великої форми із репертуару 4-5 кл.шкіл естетичного виконання.

В процесі виконання і комплексного аналізу закріплюється уявлення про особливості виконання твору. Вибір аплікатури, фразування, штрихи, аналізуються виконавські засоби виразності. Учням пропонують поставити ознаки вдиху, визначити початок та кінець фрази, дати оцінку тому, як звучить один і той же твір в різних виконаннях, самостійно відредагувати матеріал, запропонований викладачем.

Короткий огляд педагогічної літератури для духових інструментів

Тема 20. ШКОЛИ.

Найбільш популярні школи гри на духових інструментах, їх переваги та суттєві недоліки. Аналіз шкіл зарубіжних авторів /Попп В., Келлер Е., Німан Т., Берман К., Шоллар Ф., Арбан Ж., Кітцер Р. та ін./ і вітчизняних авторів Чарді Ц., Цибін В., Платонов М., Рязанов С., Назаров М., Терьохін Р., Солодуєв В., Табаков М., Блажевич В., Янкевич О., Лебедев В., Григор'єв В., Михайлов Л. та інші./ з виявленням найбільш характерних крашних сторін посібників в порівнянні з школами зарубіжних авторів. Аналіз найбільш суттєвих недоліків шкіл.

Література: 9. с.195-205; 2. с.101-113; 1. с.149-157; 12. с.157-160; 7а. с.20; 23. с.71-72.

Практичні заняття

Для проведення занять потрібно підготувати найбільш популярні школи гри на духових інструментах вітчизняних та зарубіжних ав-

торів. Виховання навичок аналізу визначення переваг та суттєвих недоліків шкІл.

Тема 21. ЕТЮДИ ТА ВПРАВИ. АНАЛІЗ НАЙБІЛЬШ ПОПУЛЯРНИХ ЗБІРНИКІВ ЕТЮДІВ ТА ВПРАВ ДЛЯ ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

/вітчизняних та зарубіжних авторів/ з точки зору технічної доцільності учбового матеріалу та його художньої значимості. Покаж найбільш характерних етюдів для різних духових інструментів.

Література: 2. с.102-119; 1. с.142-145.

Практичні заняття.

Ілюстрація найбільш характерних етюдів для духових інструментів.

Тема 22. МУЗИЧНА ЛІТЕРАТУРА

Аналіз найбільш популярних добірок педагогічного репертуару, оригінальних п'єс для духових інструментів та перекладів для них.

Ілюстрація вдалих перекладень творів класичної та сучасної музики.

Література: 2.с.102-113; 1. с.145-149; 9. с.206-213.

Практичні заняття

Створення ігрових ситуацій аналізу найбільш популярної нотної літератури для духових інструментів та їх перекладів. Ілюстрація творів класичної та сучасної музики на різних інструментах.

Тема 23. УЧБОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ. ПЛАНУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ. РОЗВІР УЧБОВИХ ПРОГРАМ ТА ПЛАНІВ.

Учбова програма як основний документ в роботі педагога, який встановлює зміст, систему і обсяг знань та навичок, що потрібно засвоїти.

Аналіз змісту учбових програм для духових інструментів шкІл естетичного виховання. Знайомство з учбовими планами шкІл естетичного виховання. Практика складання індивідуальних планів на різних етапах навчання. Складання характеристики на учня. Ведення учбових щоденників. Різні зразки ведення документації, їх значення в учбово-виховній роботі.

Наочність: різноманітні зразки учбової документації.

Практичні заняття.

Обговорюються питання планування роботи учня з врахуванням обсягу і послідовності учбових завдань, необхідності формування нових понять і навичок на базі сформованих раніше, диференційованого підходу в залежності від індивідуальних здібностей та інтересів учня, широких знань репертуару різних епох, стилів, жанрів.

Індивідуальні плани повинні включати ансамблі, твори для самостійного вивчення, для читання з листа, завдання для підбору на слух, транспонування, вивченню оркестрових партій. Практика ведення учбової документації.

Розбір учбових програм шкІл естетичного виховання.

Рекомендовані питання з курсу "Методика навчання гри на духових та ударних інструментах" /до державного іспиту/

1. Перші методичні посібники з навчання гри на духових інструментах, які методичні принципи лягли в основу навчання гри на духових інструментах, їх автор.
2. Методичні посібники останніх років навчання гри на духових інструментах, що нового з'явилося в них?
3. Психофізіологічні основи звукоутворення, умовно-рефлекторна діяльність кори головного мозку в процесі гри.
4. Класифікація духових інструментів. Акустичні основи звукоутворення на різних духових інструментах, технологія звуковидобування.
5. Що собою уявляє виконавський апарат музиканта, назвіть його компоненти.
6. Виконавські засоби в процесі гри на духових інструментах.
7. Анатоомофізіологічні основи процесу дихання. Просте дихання, виконавське дихання, відмінні особливості. Типи виконавського дихання.
8. Поняття про техніку виконавського дихання. Дихання та музичне фразування.
9. Два способи розвитку і тренування дихального апарату музиканта.
10. Поняття "губний апарат" /"амбушюр"/.
11. Що означає поняття "техніка губ"?

12. Які існують вправи для розвитку губного апарату.
13. Взаємозв'язок губного апарату з виконавським диханням, важливість чистого інтонування. Вібрато як аспект музичної виразності.
14. Роль язика при звуковидобуванні. Вудова і функції м'язів язика. Поняття "атака" звуку. Види атаки, артикуляція.
15. Штрих. Найбільш вживані штрихи при грі на духових інструментах, їх позначення в нотах та особливості виконання.
16. Поняття "техніка пальців". Особливості розвитку техніки пальців.
17. Музичний слух як найважливіший спосіб організації та контролю виконавського процесу на духових інструментах.
18. Залежність точної інтонації від координованої роботи слуху, виконавського дихання, губ, язика виконавця.
Взаємозв'язок між слухом, виконавським диханням, роботою язика та пальців.
Види музичного слуху, форми розвитку та тренування.
19. Музична пам'ять як здібність сприйняття та запам'ятовування змісту і форми музичного твору. Різні види музичної пам'яті та їх особливості. Методи розвитку музичної пам'яті.
20. Виховання почуття ритму. Музичний ритм як організована послідовність звуків однакової чи різної тривалості. Характерні метро-ритмічні помилки. Методи розвитку ритму.
21. Добір кандидатів для навчання гри на духових інструментах. Визначення ознак професійної придатності для навчання на духових інструментах. Вік. Вибір інструменту. Аналіз індивідуальних особливостей кандидата, його анатомофізіологічних даних.
22. Визначення поняття "постановка". Зміни правил постановки. Основи раціональної постановки.
23. Урок як основна форма занять. Структура уроку. Урок та творчий підхід до нього.
24. Роль педагога на початковому періоді навчання. Зміст та направленість перших занять. Перші звуки.
25. Три важливих моменти при складанні програми для початківців.
26. Організація та направлення роботи в старших класах шкіл естетичного виховання. Особливості роботи з учнями старших класів.
27. Принципи організації самостійних занять учнів. Розподіл часу для самостійних занять. Увага як одна з характерних особливостей

свідомості. Особливості уваги. Виховання вольових якостей - властивості характеру особистості. Форми прояву волі.

28. Робота над інструктивним матеріалом: вправи, гамми, етюди. Типові недоліки виконання гам та тризвуків.

29. Робота над музичним твором, основні етапи. Методика роботи над твором великої форми.

30. Найбільш популярні школи гри на духових інструментах, їх переваги та суттєві недоліки.

31. Аналіз найбільш популярних збірників етюдів та вправ для духових інструментів /вітчизняних та зарубіжних авторів/ з точки зору технічної доцільності учбового матеріалу та його художньої значимості.

32. Аналіз найбільш популярних добірок педагогічного репертуару, оригінальних п'єс для духових інструментів та перекладень для них.

33. Учбова документація. Планування педагогічної роботи. Аналіз змісту учбових програм для духових інструментів шкіл естетичного виховання. Практика складання індивідуальних планів на різних етапах навчання. Складання характеристики на учня. Ведення учбових щоденників. Значення документації в учбово-виховній роботі.

Рекомендована методична література

1. Федотов А. Методика обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1975.
2. Диков В. Методика обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1962.
3. Усов Ю. Методика обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1976, IV выпуск.
4. Усов Ю. Методика обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1966, II выпуск.
5. Усов Ю. Методика обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1971, III выпуск.
6. Усов Ю. Портреты советских исполнителей на духовых инструментах. М.: Музыка. 1989.
7. Гайдамович Т. Мастера игры на духовых инструментах Московской консерватории. М.: Музыка. 1979.
8. Усов Ю. История отечественного исполнительства на духовых инструментах. М.: Музыка. 1986.
9. Фролов Ю. Модег и труд. М.: Медгиз. 1960.
10. Усов Ю. Методика обучения игре на трубе. М.: Музыка. 1984.
11. Платонов Н. Вопросы методики обучения игре на духовых инструментах. М.: Музыка. 1958.
12. Володин С. Методика преподавания игры на трубе в ДМШ. Л.: Музыка. 1980.
13. Сумеркин В. Методика обучения игре на тромбоне. М.: 1987.
14. Павлов Г. Учебник анатомии и физиологии человека. М.: Медгиз 1946.
15. Усов Ю. Вопросы музыкальной педагогики. М.: Музыка 1983, IV выпуск.
16. Апатский В., Терехин Р. Методика обучения игре на фаготе. М.: 1988.
17. Усов А. Вопросы теории и практики игры на валторне. М.: 1965.
18. Манжора В. Методика обучения игре на тромбоне. К.: 1976.
19. Луб В. Методика обучения в самодеятельности трубачей и корнетистов. М.: Музыка. 1982.
20. Гарбузов Н. Зонная природа звуковысотного слуха. М.: Музыка. 1948.

21. Усов Ю. История зарубежного исполнительства на духовых инструментах. М.: Музыка. 1978.

22. Тематический сборник "Исполнительство на духовых инструментах /история и методика/". Киев, Консерватория. 1986.

23. Зирянов Я., Ладановський І. Духовий оркестр у клубі. К.: Музична Україна. 1975.

24. Апатский В. Теория и практика игры на духовых инструментах /сборник статей/. К.: Музична Україна 1989.

25. Усов Ю. Вопросы музыкальной педагогики. М.: 1991, 10 выпуск

26. Докшицер Т. Штрихи трубача в книге "Методика обучения игре на духовых инструментах" 4 выпуск стр. 83.

27. Гриценко Ю. Технология освоения валторны. М.: 1991.

28. Мюльберг К. Теоретичні основи навчання гри на кларнеті. К.: Музична Україна 1975.

29. Митронов А., Геншинский Д. Комплекс ежедневных занятий юного трубача. Л.: 1990.

30. Абаджян Г. Развитие исполнительской техники на духовых инструментах с помощью визуального индикатора /методические рекомендации для учащихся и студентов/. К.: Республіканський методичний кабінет навчальних закладів мистецтва та культури. 1981.

31. Пушечников И. Ф. Советы педагогу. Рукопись. М.: 1972.

32. Кобець І. Основи навчання гри на трубі. К.: Музична Україна, 1983.

33. Константинов В. Гидродинамическое звукообразование и распространение звука в ограниченной среде. Л.: Наука, 1974.

34. Вернштейн Л. Д. Очерки по физиологии движения и физиологии активности. М., 1966.

35. Купинский К. Школа игры на ударных инструментах. М.: Музгиз, 1987.

36. Олексій В. Непрерывное дыхание при игре на деревянных духовых инструментах. К.: Республіканський методичний кабінет навчальних закладів мистецтва та культури. 1983.